

УДК: 373.2:001.89](092)Богуш:37:001.895
DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-106-112

НАУКОВО-МЕТОДИЧНА СПАДЩИНА АЛЛИ БОГУШ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНСЬКОГО ДОШКІЛЛЯ

Трифоновна Олена Сергіївна

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри початкової та дошкільної освіти
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського
e-mail: 5lenatrifonova@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7899-3714

У статті проаналізовано науково-методичну спадщину української науковиці, фундаторки дошкільної лінгводидактики Алли Михайлівни Богуш. Систематизовано доробок ученої за різновекторними напрямками: дошкільна лінгводидактика, формування мовленнєвої особистості дитини, проблеми наступності та спадкоємності дошкільної і початкової ланок освіти, формування оцінно-контрольних дій у дітей та ін. Доведено вплив наукового доробку вченої на формування сучасного освітнього простору в закладах дошкільної освіти. Окреслено розроблені Аллою Богуш методологічні орієнтири організації мовленнєвої та художньо-мовленнєвої діяльності дітей (умови, принципи, методи навчання дітей рідної мови), внесок ученої в розроблення програм, посібників, підручників як для закладів дошкільної освіти, так і вищої школи.

Ключові слова: Алла Михайлівна Богуш, дошкільна лінгводидактика, художньо-мовленнєва діяльність, мовленнєва особистість, інноваційний освітній простір, принцип неперервності, наступності і перспективності освіти, принцип комфортності розвитку дитячої особистості.

Постановка проблеми. Прикметною ознакою сучасності є глибокі трансформаційні зміни в освітній системі, що охоплюють усі рівні освітнього процесу – від дошкільної до вищої освіти. Ці зміни диктують необхідність активного впровадження інноваційних технологій, новітніх форм і методів навчання, які спрямовані на всебічний розвиток особистості. Провідною метою сучасної освіти є виховання самодостатніх, інтелектуально творчих, духовно розвинених громадян, здатних до адаптації в умовах швидко змінюваного інноваційного простору. Це передбачає не лише здобуття знань, а й формування ключових компетентностей, необхідних для життєдіяльності в динамічному суспільстві, зокрема критичного мислення, вміння працювати в команді, вирішувати складні проблеми, приймати відповідальні рішення й активно впроваджувати інновації в різних сферах життя.

Дошкільна освіта є першою обов'язковою ланкою в контексті неперервної освіти, фундаментом формування людського капіталу, що відповідатиме сучасним потребам суспільства, і, відповідно, сприятиме соціально-економічному відновленню та забезпеченню майбутнього сталого розвитку та конкурентоспроможності країни.

У законодавчих документах, таких як Закон України «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти, Концепція розвитку дітей раннього й дошкільного віку, наголошується, що в сучасному освітньому просторі дошкільних закладів основний акцент робиться на розвиток ключових навичок, які є фундаментом для подальшого навчання та успішного життя. З-поміж них виокремлюють:

соціальні й емоційні навички, які допомагають особистості розуміти почуття інших людей, будувати позитивні стосунки, вирішувати суперечки, знаходити компроміси у спільному вирішенні завдань, сприяють розвитку командної взаємодії;

мовленнєві й комунікативні навички, які дозволяють ефективно висловлювати свої думки, вміти розуміти інформацію від інших, здійснювати комунікацію;

критичне мислення, що допомагає дитині мислити нестандартно, знаходити нові шляхи вирішення завдань;

творчі здібності, які сприяють створенню щось нового й унікального, що відкриває нові можливості для обміну знаннями, творчими ідеями та досвідом;

цифрова грамотність, яка в умовах сьогодення є важливою, оскільки дозволяє навчатись через персоналізовані освітні платформи, вчить правильного поведіння з гаджетами і вміння користуватись різними інформаційними ресурсами, які стимулюватимуть розвиток індивідуальних здібностей людини, створюючи тим самим умови для самореалізації та автономії особистості в умовах цифровізації суспільства.

Ці ключові навички, безумовно, створюють основу для особистісного розвитку дитини в умовах швидкоплинних суспільних змін та допомагають їй адаптуватися до сучасного освітнього простору та нових викликів. Це підтверджено й основними положеннями Концепції розвитку дітей раннього й дошкільного віку, зокрема зазначено, що «сучасне суспільство знаходиться на етапі стрімкого розвитку нанотехнологій, робототехніки, digital-технологій, IT-технологій, які є активним рушієм для самоактивності, саморуку особистості в суспільстві, що значною мірою впливає на ранній розвиток

дитини. Така тенденція – це реальні передумови появи класу творчої молоді, основною метою якої є прагнення до самореалізації, самовизначення та самодетермінації» [1, с. 6–7]. Водночас зауважимо, що не лише сучасні нормативно-законодавчі документи проголошують ідеї самоцінності, творчої самореалізації дитини. Такі ідеї значно раніше закладено в працях учених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-методичну спадщину Алли Богуш упродовж останніх років досліджують її послідовники та учні, зокрема: здійснено аналіз наукової школи української дошкільної лінгводидактики академіка А. М. Богуш (Т. Котик), ідей вченої щодо виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку (В. Борова, О. Трифонова), лінгводидактичних проблем навчання дітей рідної мови в науковому доробку А. М. Богуш (інтерація мовленнєвої діяльності, компетентнісний підхід до навчання дітей рідної мови, національна спрямованість мовленнєвого розвитку дитини, наступність у розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку та учнів першого класу, мовленнєва підготовка до навчання у школі) (Н. Луцан та ін.), методичних засад формування оцінно-контрольних дій у старших дошкільників у спадщині вченої (О. Монке, І. Сараєва), ідей А. Богуш відносно методичної підготовки майбутніх вихователів (Р. Найда), наукових розвідок ученої щодо національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку (О. Трифонова).

Формулювання мети статті. Мета статті полягає в узагальненні й систематизації наукового доробку Алли Богуш у контексті інноваційного освітнього простору українського дошкільля.

Виклад основного матеріалу. Алла Михайлівна Богуш є знаковою постаттю в дошкільній педагогіці й лінгводидактиці. Науково-методична спадщина вченої посідає вагоме місце в сучасному інноваційному освітньому просторі українського дошкільля, а це більше 1000 праць, які не втрачають своєї актуальності і відповідають новим викликам освіти. Її невтомна праця на освітянській ниві була і є спрямованою на національні цінності, патріотизм, індивідуальний підхід до розвитку й виховання дитини дошкільного віку. Вирізняє визначене Аллою Михайлівною змістове наповнення поняття «дитинство», яке вчена визначає як «період народження і становлення особистості з її майбутніми духовними і моральними цінностями, період пізнання соціуму і її величності Людини; відкриття дитиною царини Життя на планеті Земля у всьому його розмаїтті, з усіма його позитивними і негативними проявами; це перші кроки навчання; це жадоба знань, це перші радощі, перші розчарування і перші сльози... це, нарешті, фундамент становлення громадянина і патріота своєї країни» [2, с. 139].

Наукові інтереси Алли Михайлівни можна систематизувати за такими напрямками:

Дошкільна лінгводидактика. Розроблені вченою методики розвитку мовлення і навчання дітей дошкільного віку рідної мови, а саме виховання звукової культури мовлення, збагачення словника дітей, формування граматично правильного мовлення, розвитку зв'язного мовлення – гармонійно поєднуються з інноваційними технологіями, що впроваджуються в сучасних закладах дошкільної освіти. Інноваційними вважаю розроблені Аллою Михайлівною методологічні орієнтири організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей: йдеться про умови, принципи, методи навчання дітей рідної мови, які забезпечують повноцінний мовленнєвий розвиток дітей через інтеграцію мовленнєвої діяльності в образотворчу, музичну, ігрову, художню діяльність та щоденне спілкування. Алла Богуш наголошує на необхідності методично правильної організації художньо-мовленнєвої діяльності в ЗДО, адже на її думку, ««проживання», прийняття дитиною літературного твору, можливість «грати» з художнім словом надають процесу сприймання більш глибокого змісту, що сприяє зосередженості дитини на мовному матеріалі. У цьому аспекті цінними є настанови вченої, що у процесі слухання у свідомості дитини виникають уявлення – конкретні образи (герої, предмети, явища природи); дитина їх усвідомлює, пов'язує між собою, внаслідок чого і розуміє зміст прочитаного. Погоджуємося із ученою, що «розуміння, усвідомлення змісту художнього твору викликає певні почуття, емоційні переживання, формує певний естетичний настрій, впливає на поведінку дітей» [3, с. 184–185]. Важливо, як слушно зауважує А. Богуш, навчити дитину сприймати художній твір в єдності думки й почуття, адже «чим глибше сприймання змісту твору, тим більше його виховний вплив на дитину» [3, с. 185]. Ці настанови вченої не втрачають своєї актуальності й сьогодні, оскільки визначена Аллою Михайлівною інтеграція різних видів художньо-мовленнєвої діяльності націлена на діяльнісний характер дошкільної освіти, що й на сучасному етапі є актуальним і значущим.

Психологічні аспекти мовленнєвого розвитку дітей. Аллою Михайлівною визначено психологічні особливості дітей дошкільного віку та їх вплив на розвиток мовлення. На твердження науковиці, у спілкуванні з дорослими в дітей «започатковується формування здатності до самосвідомості та самооцінки і на цій основі – до довільної регуляції своєї поведінки відповідно до вимог дорослих. Через педагогічну оцінку та контроль у процесі спілкування дитина оволодіває самооцінкою і самоконтролем» [4, с. 144]. А. Богуш описала етапи усвідомлення рідної і другої мов, усе це допомагає забезпечити індивідуальний підхід до навчання дітей із різними рівнями мовленнєвого розвитку. Опанування дітьми другою мовою в сучасному світі є основоположним чинником для інтеграції дитини в суспільство, розвиваючи соціальні,

культурні та когнітивні навички. Це створює міцну основу для успішної соціальної взаємодії в будь-якому середовищі, сприяє самоствердженню дитини та підвищенню її соціальної мобільності в міжнародному аспекті в майбутньому.

Розвиток національно-духовних цінностей. Усе своє життя Алла Михайлівна наголошує на важливому і своєчасному формуванню національної свідомості, духовності в дітей. Провідним чинником, на глибоке переконання вченої, виступає рідна мова, саме завдяки мові дитина краще розуміє рідний народ, активно пізнає культуру та національні традиції. Адже, як слушно зауважує вчена, «українська мова є базовим системоутворюваним складником української державності, сутнісною ознакою нації і її найвищою цінністю, провідним чинником консолідації суспільства і світового українства, потужним засобом інтелектуального, духовного, творчого розвитку нації і окремої особистості» [2, с. 126]. Цінними є поради А. Богуш якомога більше читати дітям твори українських письменників як класиків, так і сучасних, вивчати вірші напам'ять, розчувати малі фольклорні жанри, адже за її словами, «український фольклор акумулює не тільки квінтесенцію національного досвіду, а й витончену влучність та точність рідної мови» [3, с. 183]. Рідна мова віддзеркалюється в художньому слові, є носієм української культури. Науковиця акцентує увагу на тому, щоб діти засвоїли рідну українську мову як національно-патріотичну цінність, адже в сучасних умовах це набуває особливої ваги, оскільки мова є не лише засобом комунікації, а потужним інструментом збереження національної єдності та боротьби за незалежність.

Формування мовленнєвої особистості дитини. Алла Михайлівна справедливо зауважує, що змістом сучасної мовної освіти є формування мовленнєвої особистості на етапі дошкільця, а згодом і мовної особистості. Учена визначає мовну освіту як «соціально-педагогічне явище, спрямоване на формування мовної особистості, вивчення, збереження та використання у навчанні і вихованні молодого покоління українців на рідній землі та за її межами духовної і матеріальної культури українців, їхньої етногенези та сучасного буття у світі» [2, с. 129]. На нашу думку, найповніше в аспекті лінгводидактики визначення мовної особистості презентовано у працях Алли Михайлівни Богуш. Так, учена під мовною особистістю розуміє «високорозвинену особистість, носія як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, який володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння і навички у процесі міжкультурного спілкування з різними категоріями населення» [2, с. 222]. Як бачимо, в цьому понятті закладено ті ключові навички, яких потребує суспільство. Підтримуємо думку вченої, що особливу значущість має вплив слова вихователя, як сформованої мовно-мовленнєвої особистості, на дітей дошкільного віку, адже саме вихователька закладає «мовний фундамент» майбутньої мовленнєвої особистості [5, с. 243]. А. Богуш наполягає на такому сегменті – психолого-педагогічного супроводу формування методичної спрямованості мовленнєвої особистості майбутніх фахівців дошкільної освіти. Ураховуючи специфіку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку, яка здійснюється під керівництвом мовної особистості виховательки за умови контрольної-аналітичної діяльності виховательки-методиста ЗДО, дійшли висновку щодо необхідності формування в закладах вищої освіти мовно-мовленнєвої особистості майбутніх фахівців ЗДО, яка спроможна не тільки до організації роботи з дітьми з розвитку мовлення, а й володіти методикою навчання і розвитку активного мовлення, повинна бути методично озброєна методиками, прийомами, технологіями розвитку мовлення дітей і формування в них мовленнєвих компетенцій як підґрунтя мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти [5, с. 245].

Якщо взяти до уваги, що в останніх нормативно-законодавчих документах наголошено на розвитку Soft Skills, тобто на розвиткові особистісних гнучких якостей для взаємодії з іншими, то зауважу, для того щоб здійснювати ефективну комунікацію в команді, необхідно насамперед розвинуте мовлення і сформовані в дитини комунікативні навички. У цьому аспекті вийшли друком підготовлені Аллою Михайлівною в співавторстві з Н. Гавриш посібники «Веселі казкарики», «Вчимося розповідати», «Запрошуємо до розмови» (2013 р.) та інші праці, в яких учена акцентує на застосуванні інтерактивних методів і прийомів, з-поміж них: прийом активізації минулих вражень дітей, розігрування психологічних емоційно яскравих етюдів, літературні ігри за мотивами знайомих дітям казок, метод моделювання: з використанням моделей кольорових, різних за розміром, за формою, зображувальних тощо. Особливе місце вчена відводить такому словесному прийому, як запитання, які в закладі дошкільної освіти можна використовувати різних типів, наприклад, у бесідах за змістом художнього твору: запитання, спрямовані на з'ясування розуміння дітьми основної ідеї твору; запитання, що передбачають з'ясування ставлення дітей до літературних персонажів; запитання, спрямовані на встановлення причин і мотивів вчинків літературних героїв; запитання, що дозволяють дитині зрозуміти жанр, композицію твору та ін. Безумовно, що всі ці та інші запропоновані й докладно описані вченою методи і прийоми є інтерактивними й такими, що стимулюють критичне мислення, розвивають мовлення дітей і їхню ініціативність у спілкуванні.

Формування оцінно-контрольних дій у дітей. Для успішного навчання дуже важливим є уміння

дітей самостійно перевіряти себе, володіти навичками самоконтролю. У закладі дошкільної освіти потрібно вчити дітей самостійно оцінювати свою відповідь, активно ставитися до певного завдання і його виконання, висловлювати ставлення до своєї діяльності [2, с. 27]. Методика, розроблена А. Богуш, з вивчення особливостей оцінних суджень дітей старшого дошкільного віку у процесі сприймання художніх текстів складалася із двох серій дослідів на основі експериментальних «провокаційних» ситуацій; яка була вперше опублікована у фаховому журналі «Дошкільна педагогіка і психологія» у 1974 р. (Богуш А. М. Місце оцінки на заняттях з розвитку мови». Вип. 7. Київ: Радянська школа», 1974). Зазначу, що методика була інноваційною на той час і не втратила своєї актуальності й нині. Аллою Михайлівною було розроблено систему дидактичних завдань, під час виконання яких у дітей вироблялися «актуально усвідомлені» дії, формувалися дії контролю. Ці дії надалі слугували основою щодо здійснення дитиною свідомого контролю у процесі мовленнєвого висловлювання. Систему навчальних завдань було побудовано на основі використання зовнішніх опор (різнокольорові фішки, картинки, замальовки, схеми, магнітофонні записи) з їх поступовим згортанням. Як зауважує вчена, наочний матеріал виступав зовнішньою опорою внутрішніх дій контролю, які дитина повинна була здійснювати під керівництвом педагога [3, с. 260–261; 4, с. 148]. А. Богуш докладно описано методику навчання дітей адекватних оцінно-контрольних дій на заняттях із розвитку мовлення, зокрема визначено такі умови: включення дітей в активну оцінно-контрольну діяльність за допомогою створення спеціальних мовленнєвих ситуацій на основі поетапного формування дій; засвоєння мовленнєвого зразка, системи вимог до процесу і результату мовленнєвого висловлювання; засвоєння дій зіставного аналізу мовленнєвого висловлювання із заданим оцінним еталоном; перенесення засвоєних дій оцінки і контролю мовленнєвої діяльності товариша на власне мовлення; перенесення сформованих оцінно-контрольних дій в індивідуальному експерименті в колективну навчальну діяльність [3, с. 289]. Формування оцінно-контрольних дій у дітей старшого дошкільного віку відіграє важливу роль у підготовці дитини до навчання в Новій українській школі, адже оцінно-контрольні дії є «прямим вираженням планувальної і регулювальної функцій мовлення, а отже, і свідомості» [4, с. 157], що, безумовно, в подальшому впливатиме на успішне засвоєння дитиною шкільної програми.

Проблеми наступності та спадкоємності дошкільної і початкової ланок освіти. Наголошуючи на унікальності й самобутності дошкільного дитинства, А. Богуш визначає принципи гуманістичної парадигми навчання і виховання, насамперед, дитини – дошкільника і першокласника, а саме – принцип неперервності, наступності і перспективності освіти та принцип комфортності розвитку дитячої особистості [2, с. 141]. Цей принцип учена розуміє таким чином: це природничі та соціально-психологічні чинники, що визначають життєдіяльність дитини на позитивно-емоційному тлі від народження на всіх етапах дитинства до дорослості. Чинники, що забезпечують сходження особистості дитини від досконалого фізичного розвитку через засвоєння інтелектуальних, загальнолюдських, морально-етичних цінностей і системи гуманних взаємовідносин до високої духовності, що дає право йменуватися Людиною на планеті Земля. Отже, створити для Дитини комфортне життя означає забезпечити для неї змістове в усьому його розмаїтті, емоційно насичене, позитивно забарвлене життя на всіх сходинках соціальних осередків: у сім'ї, дошкільному закладі, школі, соціумі [2, с. 143]. Щодо реалізації принципу комфортності, то Алла Михайлівна наголошує на двох таких чинниках: розвивальне предметне середовище і педагогічні кадри, «які забезпечують розвивальне спілкування діалогічного характеру і гуманістичні взаємовідносини» [2, с. 144]. Щодо першого чинника, то вчена акцентує на тому, що «немає нездібних дітей – необхідно лише своєчасно відкривати приховані потенційні можливості творчого розвитку кожної дитини і створювати їй відповідне розвивальне середовище, яке стимулюватиме цей розвиток» [2, с. 80]. Тому, на її переконання, треба забезпечувати заклади дошкільної освіти комп'ютерами, сучасним обладнанням тощо. Зауважимо, що гострота цієї проблеми окреслена в Постанові КМУ «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року» (від з березня 2021 р. № 179), в якій одним із завдань визначено «розбудову сучасного, безпечного, інклюзивного та комфортного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти», що, безумовно, сприятиме становленню й розвитку особистості майбутнього громадянина України.

Щодо другого чинника, то Алла Богуш наполягає на обов'язковому введенні спецкурсу на спеціальності 012 Дошкільна освіта «Наступність і перспективність у навчанні дітей і учнів дошкільної і початкової ланок освіти». Принагідно відзначимо, що в Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського впроваджується вибіркова компонента «Наступність у роботі закладу дошкільної освіти та першого класу школи» в підготовці магістрів спеціальності 012 Дошкільна освіта.

На нашу думку, особливо значущим у проєкції сучасних освітніх завдань та світових тенденцій у формуванні майбутнього громадянина є внесок Алли Богуш у розроблення програм, посібників, підручників як для закладів дошкільної освіти, так і вищої школи, що визначаємо *наступним напрямом її різновекторної науково-методичної діяльності*. Інноваційною є і залишається тематична програма «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти», яка на сьогодні 5 разів перевидавалася. У цій програмі

вченою визначено різні види як мовленнєвої (фонетична, лексична, граматична, монологічна, діалогічна), так і художньо-мовленнєвої (когнітивно-мовленнєва, виразно-емоційна, поетично-емоційна, оцінювально-етична, театральна-ігрова) компетенцій з орієнтацією на європейські традиції. Наголошуємо, що вперше в історії української дошкільної лінгводидактики проголошувався компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку дітей, який і нині залишається одним із провідних підходів до навчання дітей дошкільного віку. А за підручниками Алли Михайлівни («Дошкільна лінгводидактика», «Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах», «Методика ознайомлення з довкіллям», «Методика навчання української мови в закладах національних спільнот», «Методика ознайомлення дітей з українським народознавством») і досі навчаються здобувачі спеціальності 012 Дошкільна освіта і 013 Початкова освіта в педагогічних закладах України.

Витоки української дошкільної лінгводидактики. Аллою Михайлівною на сторінках українських часописів («Дошкільне виховання», «Рідна школа») неодноразово публікувалися статті, присвячені аналізу спадщини корифеїв педагогіки й методики – В. О. Сухомлинського, К. Д. Ушинського, С. Ф. Русової та ін. Результатом аналізу праць учених стало видання ґрунтовних наукових розвідок ученої, присвячених педагогічній і лінгводидактичній спадщині Василя Сухомлинського [6] та Костянтина Ушинського [7]. У цих працях А. Богуш докладно аналізує лінгводидактичну концепцію класиків педагогіки, висвітлює їхнє бачення на методику розвитку мовлення дітей, подає принципи навчання дітей рідної мови за В. Сухомлинським, зокрема це: нерозривної єдності і взаємозв'язку Держави, Батьківщини і рідної мови; національної спрямованості мовленнєвого розвитку дитини; уваги до краси і милозвучності української мови; сенсифікації духовного розвитку особистості через Образ рідного слова; інтеракційної діяльності; сенсорно-лінгвістичного розвитку; взаємозв'язку мислення і мови; емоційної насиченості та естетичної спрямованості мовленнєвого розвитку дітей [5, с. 176–183]. Як бачимо, визначені Василем Сухомлинським принципи й нині зберігають свою актуальність і є вельми важливими у формуванні національно-духовної особистості дитини на сучасному етапі.

Керівництво дослідженнями учнів наукової школи Алли Богуш. Алла Михайлівна Богуш є керівником і консультантом численної кількості дисертаційних досліджень як на здобуття наукового ступеня кандидата, так і доктора педагогічних наук. Можна впевнено стверджувати, що досліджувані теми орієнтовані на пошук інноваційних, інтерактивних методів, прийомів, підходів і в навчанні дітей дошкільного віку, і в підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти, що відповідає викликам сучасності. Але знову ж таки зауважимо, що смислове оновлення запропонованих інновацій базується на розроблених Аллою Михайлівною методиках, які продовжують бути актуальними й активно застосовуються вихователями у своїй професійній діяльності.

Висновки. Отже, науково-методична спадщина Алли Михайлівни Богуш відіграє значну роль у розвитку та вдосконаленні системи дошкільної освіти в Україні. Праці вченої суттєво вплинули на формування сучасного освітнього простору, забезпечивши міцний фундамент для організації освітньо-виховного процесу в закладах дошкільної освіти. Завдяки науковим розробкам Алли Михайлівни Богуш вихователі та педагоги отримують не лише методичні інструменти для здійснення ефективної роботи з дітьми, але й орієнтири для розвитку інноваційних підходів, що сприяють гармонійному та всебічному розвитку дитини через інтеграцію сучасних технологій, компетентнісний підхід та індивідуальні потреби кожної дитини.

Список використаної літератури

1. Концепція розвитку дітей раннього й дошкільного віку. Київ, 2020. 24 с. URL: <https://dnz71.edu.vn.ua/uploads/tiger-1599493145.pdf> (дата звертання: 21.10.2024).
2. Богуш А. Вибрані науково-педагогічні статті / упор. Л. В. Калуська / за заг. ред. А. М. Богуш. Тернопіль: Підручники і посібники, 2019. 304 с.
3. Богуш Алла. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2004. 376 с.
4. Богуш А. М. Становлення і розвиток української дошкільної лінгводидактики (друга половина XIX – початок XXI ст.) : монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2019. 328 с.
5. Психолого-педагогічний супровід формування професійно методичної спрямованості особистості майбутніх фахівців дошкільної освіти : колект. моногр. / А. М. Богуш, Л. І. Березовська, С. В. Діхтяренко, Н. В. Маліновська, Р. Г. Найда / за заг. і наук. ред. дійсного члена НАПН України, доктора педагогічних наук, професора А. М. Богуш. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 296 с.
6. Богуш А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі : монографія. Видання 2-е, доопрацьоване, доповнене. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2018. 392 с.
7. Богуш А., Пікінер В. Педагогічна спадщина К. Д. Ушинського у вимірі сучасності : монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2017. 344 с.

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL HERITAGE OF ALLA BOHUSH IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE EDUCATIONAL SPACE OF UKRAINIAN PRESCHOOL

Tryfonova Olena

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Mykolaiv V.O. Sukhomlynsky National University

Introduction. A distinctive feature of modern times is the profound transformational changes in the educational system, which cover all levels of the educational process (from pre-school to higher education). These changes dictate the need to actively introduce innovative technologies, the latest forms and methods of teaching, aimed at the comprehensive development of the individual, the formation of key competencies necessary for life in a dynamic society. Preschool education is the first compulsory link in the context of lifelong learning, the foundation of development of human capital.

Purpose. The purpose of the article is to summarise and systematise Alla Bogush's scientific achievements in the context of the innovative educational space of Ukrainian preschool education.

Methods. The theoretical research methods (analysis, generalisation and systematisation) are used in the article.

Results. The scientific and methodological heritage of Alla Bohush occupies a significant place in the modern innovative educational space of Ukrainian preschool education. It comprises more than 1000 works, that do not lose their relevance and meet new challenges of education. The scientific interests of the scientist are systematised in the following areas: preschool linguodidactics (the methodological guidelines for organising children's artistic and speech activities developed by Alla Bohush are innovative (conditions, principles, methods of teaching children their native language through the integration of speech activities into fine arts, music, play, artistic activities and daily communication); psychological aspects of children's speech development (the scientist identified the psychological characteristics of preschool children and their influence on speech development, the stages of awareness of native and second languages were described), development of national and spiritual values (the scientist emphasises, that children should learn their native Ukrainian language as a national and patriotic value, because in modern conditions it is of particular importance, since language is not only a means of communication, but also a powerful tool for preserving national unity); formation of the child's linguistic personality (according to Alla Bogush, the content of modern language education is the formation of a linguistic personality at the preschool stage, and later it is a formation of a speech personality); formation of evaluation and control actions in children (two series of experiments developed by the scientist on the basis of experimental 'provocative' situations of four types are still relevant); problems of continuity and sequence of preschool and primary education (the scientist characterised the principles of continuity, sequence and prospects of education and comfort of child's personality development), etc.

Originality. It was systematised and theoretically grounded the scientific and methodological heritage of Alla Bogush in the context of the innovative educational space of Ukrainian preschool education.

Conclusion. The scientific and methodological heritage of Alla Bohush plays a significant role in the development of the modern educational space of Ukrainian preschool education, which takes into account the integration of modern technologies, competence-based approach and individual needs of each child. In order to develop personal flexible qualities for interaction with others and critical thinking, we propose to use the techniques developed by Alla Bogush (activation of children's past experiences, acting out psychological and emotionally vivid sketches, modelling and literary games based on familiar fairy tales).

Key words: Alla Mykhailivna Bogush, preschool linguodidactics, artistic and speech activity, speech personality, innovative educational space, principle of continuity, sequence and prospects of education, principle of comfort of child's personality development.

References

1. Kontseptsii osvity ditei ranniho ta doshkilnoho viku [The education concept of early age children and preschool children]. (2024). URL: <https://dnz71.edu.vn.ua/uploads/tiger-1599493145.pdf> [in Ukrainian].
2. Bohush, A. (2019). Vybrani naukovo-pedahohichni statti [Selected scientific and pedagogical articles]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky. [in Ukrainian].
3. Bohush, A. (2004). *Movlenniyyi rozvytok ditei vid narodzhennia do 7 rokiv: monohrafiya* [Speech development of children from birth to 7 years old: a monograph]. Kyiv: Publishing house «Slovo». [in Ukrainian].
4. Bohush, A. M. (2019). *Stanovlennia i rozvytok ukrainskoi doshkilnoi linhvodydaktyky (druha polovyna XIX – pochatok XXI st.): monohrafiya* [Formation and development of Ukrainian preschool language didactics (second half of the 19th - beginning of the 21st century): a monograph]. Kyiv: Publishing house «Slovo». [in Ukrainian].
5. Bohush A. M., Berezovska L. I., Dikhtyarenko S. V., Malinovska N. V., Nayda R. H. (2023). *Psykhologo-pedahohichniy suprovit formuvannia profesiino metodychnoi spriamovanosti osobystosti maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi osvity* [Psychological and pedagogical support of the formation of professional and methodological orientation of the personality of future specialists in preschool education]: collective monograph. Ivano-Frankivsk: NAIR. [in Ukrainian].
6. Bohush, A.M. (2018). *Pedahohichni vymiry Vasylia Sukhomlynskoho v suchasnomy osvitnomu prostori*. [Pedagogical dimensions of Vasyl Sukhomlynsky in the modern educational system]. KamianetsPodilskyi: TOV «Drukarnia Ruta». [in Ukrainian].

7. Bohush, A. & Pikiner, V. (2017). Pedagogichna spadshchyna K. D. Ushynskoho u vymiri suchasnosti [Pedagogical heritage of K. D. Ushynskiy in the modern age]. Kyiv: Vydavnychii dim «Slovo». [in Ukrainian].

Отримано редакцією 29.11.2024 р.

УДК 378.016:641.56 (043.5)

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-112-117

РОЛЬ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Бірюк Людмила Яківна

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і психології початкової освіти

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: biryuuk.51@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4940-4228

Солод Ігор Сергійович

аспірант кафедри педагогіки і психології початкової освіти

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: solod470@gmail.com

У статті висвітлено проблему формування здоров'язбережувальної компетентності в учнів початкової школи. Визначено загальні положення формування означеної компетентності та окреслено її основні компоненти, що мають формуватися в дітей як у перебігу занять, так і в позакласний час. Також у статті розглянуто провідну роль педагога у формуванні здоров'язбережувальної компетентності у школярів, запропоновані конкретні методичні приклади для реалізації цієї мети.

Ключові слова: *молодші школярі, розвиток, здоров'язбережувальна компетентність, складники, здоровий спосіб життя, соціально-емоційний розвиток, психічний розвиток, навчальна успішність, навички саморегуляції, роль учителя.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний світ ставить перед молодшими школярами безліч викликів, що вимагають адаптації та ефективного функціонування в умовах зростаючої інформатизації, екологічних проблем та соціальних змін. Здоров'я як фізичне, так і психічне є фундаментальною основою для успішного навчання, розвитку та соціалізації дитини. Однак, спостерігається зростання кількості дітей з проблемами здоров'я, що негативно впливає на їхній навчальний процес та загальний розвиток.

Це підкреслює актуальність дослідження ролі здоров'язбережувальної компетентності в розвитку молодших школярів.

Проблема полягає в недостатній розробленості та впровадженні ефективних механізмів формування здоров'язбережувальної компетентності у молодшому шкільному віці. Наявні програми та методики часто не враховують вікових особливостей дітей, їхніх індивідуальних потреб та специфіки навчального середовища. Недостатньо уваги приділяється практичному застосуванню знань про здоровий спосіб життя, формуванню навичок саморегуляції та відповідальності за власне здоров'я.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю:

- визначити ключові складники здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів;
- розробити ефективні методики та програми формування означеної компетентності з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей;
- оцінити вплив здоров'язбережувальної компетентності на успішність навчання, адаптацію та загальний розвиток молодших школярів;
- розробити рекомендації для педагогів, батьків та інших учасників освітнього процесу щодо впровадження ефективних стратегій формування досліджуваної якості.

Аналіз останніх досліджень із зазначеної проблеми. Останні роки спостерігається зростання інтересу до дослідження здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів, що обумовлено підвищенням захворюваності серед дітей та необхідністю формування у них відповідального ставлення до власного здоров'я. Аналіз наукової літератури переконує, що дослідження в цій галузі охоплюють різні аспекти: визначення структури компетентності, розроблення методик її формування, оцінювання впливу на розвиток дитини.

Для нашого дослідження важливим є визначення складників здоров'язбережувальної компетентності. Аналіз наукових джерел дав змогу з'ясувати, що означену проблематику досліджував ряд учених: І. Ю. Кузьміна, О. О. Калініна, С. В. Крилова, А. М. Бородіна, О. Г. Тарасова, В. І. Лусканова, О. В. Зайцева, Л. П. Матвєєва, які визначають здоров'язбережувальну компетентність як сукупність знань,